

József MARTON

Imagini din istoria milenară a arhiepiscopiei romano-catolice de Alba Iulia

Fără a deține diploma de fondare a arhiepiscopiei de Alba Iulia (dieceza Transilvaniei până în 1932), eliberată de Sfântul Ștefan, regele Ungariei, putem afirma, conform opiniei unanime a istoricilor, că dieceza a fost fondată în anul 1009. Cetatea de scaun a căpeteniilor militare ardelene (Gyula) s-a dovedit a fi un centru propice pentru dezvoltarea sistemului social și religios din partea orientală a Regatului Ungariei.

Cele mai vechi diplome îi numesc pe episcopii acestei dieceze „Episcopus Ultrasylvanus” sau „Transylvaniensis”, de la 1187, „Episcopus Transylvanus”. Numele de „transilvaneană” este cu totul original, deoarece episcopia poartă numele unei regiuni și nu pe cel al centrului său. Explicația probabilă a acestui fapt este aceea că, în timpul fondării celor 10 dieceze de către Sfântul Ștefan, viitorul centru al „Episcopiei Transilvaniei”, Alba Iulia, era încă în proprietatea lui Gyula, unchiul regelui.¹

Despre statutul juridic al diecezei transilvănene putem spune că până la 1930 a fost subordonată arhiepiscopiei de Kalocsa, din 1930 până în 1991 arhiepiscopiei de București, apoi, în 1991 papa Ioan Paul al II-lea a ridicat-o la rangul de arhiepiscopie independentă². Actuala arhiepiscopie, cu mici diferențe, ocupă teritoriul Transilvaniei istorice. În evul mediu mai aparținea acestei episcopii pe lângă comitatele Crasna, Közép-Szolnok, Ung, Satu Mare, Ugocsa și actualul comitat

¹ KRISTÓ Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Budapest 1988. 482.

² JAKUBINYI György: Romániai katolikus, erdélyi protestáns, és izraelita vallási archontológia, Gyulaféhevár 2004. 20.

Maramureș³.

Ca urmare a revoluției istorice, la trecerea din secolul al XII-lea în secolul al XIII-lea a crescut simțitor numărul bisericilor sătești din piatră, nu numai în centrul Ardealului, dar și în bazinul Hațegului, pe valea Oltului și în scaunele secuiești. Acest fapt arată că populația Transilvaniei a crescut și s-a încreștinat. Prima catedrală, menită să arate autoritatea episcopului s-a dovedit a fi prea mică pentru dieceza mărită atât din punct de vedere teritorial, cât și demografic. La sfârșitul secolului al XII-lea s-a început construcția unei catedrale mai mari și mai ornamentate, a catedralei actuale, care arăta cu demnitate semnificația economică și spirituală a diecezei⁴.

Sfântul Ladislau, regele Ungariei (patronul ceresc al Transilvaniei) nu și-a îndreptat atenția doar asupra catedralei ci a fondat și Capitlul transilvănean, care a jucat un rol hotărâtor în viața diecezei. Capitlul a susținut timp de mai multe secole școala capitulară și ca autoritate, a susținut diverse activități de interes general. Organizarea protopopiatelor a constituit un progres major în viața diecezei. Cunoaștem treisprezece protopopiate din evul mediu, al căror teritoriu coincide în mare parte cu cel al comitatelor regale. Protopopiatele aveau în secolul al XIV-lea 610 parohii, fără a lua în calcul vicariatul de Sibiu, decanatul de Brașov și parohiile aparținând abației de la Mănăstur. Cel mai important centru monahal al diecezei a fost, în evul mediu, cel de la Cluj-Mănăstur. Aici benedictinii, pe lângă împlinirea vocației lor monahale, se ocupau cu redactarea documentelor oficiale.

Organizarea socială și ecleziastică a Transilvaniei a fost serios afectată de invazia tătărească de la 1241. Conform aproximării istoricilor, dieceza și-a pierdut o cincime, poate chiar și jumătate dintre credincioși. Episcopii au jucat un rol primordial în reorganizarea diecezei, ei au primit din partea

³ BEKE Antal, OSTVAY Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XV. század elején Budapest 1892. 614-627.

⁴ ENTZ Géza: A gyulafehérvári székesegyház, Budapest 1958, 76-77.

regilor privilegii, domenii și alte facilități pentru episcopia pe care au condus-o. Au obținut deasemenea și scoaterea hospesilor (români, germani) aduși în regiunile atinse de invazia tătărească de sub autoritatea voievodului și a comiților⁵.

Episcopii nu au dus singuri munca de reorganizare a diecezei. Preoții și călugării, credincioșii din orașe și sate le-au fost de ajutor. La nivelul diecezei, putem observa evlavia și spiritul de sacrificiu a oamenilor mai înstăriți, care s-a concretizat în construcția de biserici și mănăstiri⁶.

În secolul al XIV-lea a apărut un număr relativ mare de ordine călugărești. Funcționarea mănăstirilor și a altor instituții conduse de călugări ar fi fost inimaginabilă fără aportul clericilor și al mecenajilor laici, conduși de un puternic spirit religios. Dominicanii și franciscanii s-au așezat în toate orașele semnificative ale Transilvaniei și conform intenției fondatorilor, s-au străduit să-și îndeplinească îndatoririle legate rugăciune și de celebrarea Sfintei Liturghii, acționând în același timp și pe plan cultural, în primul rând prin punerea în mișcare a școlilor din orașele mari.

Începând cu anul 1430, atât dieceza cât și populația maghiară din Transilvania au fost grav afectate de repetatele atacuri turcești. În paralel cu aceste atacuri, luptele de apărare au devenit în mod necesar o activitate cotidiană a cărei punct final l-a constituit bătălia de la Mohács (1526). Nu putem decât să apreciem mentalitatea religioasă și spiritul de sacrificiu care s-a manifestat chiar și în acea perioadă periculoasă. În secolul al XV-lea s-au construit în întreaga Transilvanie biserici și capele gotice, în același timp bisericile s-au îmbogățit cu noi potire, veșminte preoțești, orgi, fresce, etc. Ordinele călugărești cerșetore au avut un rol hotărâtor în construcția de biserici. Dintre mulții ctitori și donatori o importanță deosebită o are

⁵ TEMESVÁRY János: Erdély középkori püspökei, Cluj-Kolozsvár, 1922. 46–144.

⁶ BALOGH Jolán: Magyar mecénások Transzilvániában. Hítel 2 (1937) 123–124.

Iancu de Hunedoara, a cărui activitate de mecenat a dat un nou avânt arhitecturii transilvănene. Bisericile și mănăstirile franciscane de la Teiuș și Șumuleu Ciuc și bisericile de la Sântimbru și Oarda de Jos, precum și mănăstirea dominicană de la Cluj Napoca, unele construite din daniile sale, altele continuate cu ajutorul său, sunt toate dovezi ale evlaviei și dărnicii sale. Iancu de Hunedoara și-a concentrat atenția în special asupra catedralei din Alba Iulia, unde a dorit să fie înmormântat. El a construit sanctuarul în stil gotic și copnfoirm descrierii lui Heltai Gáspár: „a împodobit-o cu o orgă frumoasă, cu icoane frumoase argintate și aurite, cu straie preotești deosebite, scumpe”. Activitatea lui Iancu de Hunedoara prefațează febra construcțiilor și împodobirilor de biserici care s-a dezvoltat cu adevărat în a doua jumătate a secolului al XV-lea⁷.

Bisericile înfrumusețate și împodobite s-au umplut cu credincioși. Credincioșii laici se conectau în mod responsabil la viața bisericii, țineau la preoții lor, dar așteptau ca aceștia din urmă să-i păstorească. Un fragment dintr-un document editat în 1586 face dovada experienței și zelului credincioșilor. Acest document conține îndrumări pentru parohul din Gheorgheni. Asemenea unui contract, documentul prevedea dorința credincioșilor din Gheorgheni, „ca parohul să-l slujească în fiecare zi pe Dumnezeu și pentru că județul (comunitatea) este mare, să aibă grijă ca nimeni să nu moară nespovedit, sau dacă e copil, nebotezat”⁸.

În momentul destrămării Regatului Ungariei în Transilvania s-a resimțit dispariția cadrului social și religios format timp de mai multe secole. Conform istoricului Lányi Károly: „în bătălia de la Mohács s-a pierdut vechea glorie a patriei noastre, unitatea ei politică, podoabele Sfintei Coroane s-au

⁷ Idem.

⁸ VÁKÁR József: A gyergyószentmiklósi katolikus és örmény szertartású római-katolikus templomok története In: Az Erdélyi Múzeum – Egyesület Gyergyószentmiklóson 1943. augusztus 27-29-én

rupt una după alta. În aceleași timp, biserica și-a pierdut vechea lumină, măreție și unitate”⁹.

În Transilvania, care s-a constituit ca stat independent, în urma presiunii exercitate de sultan s-a format o nouă situație socială și religioasă. Această metamorfoză a regiunii noastre a oferit un cadru favorabil extinderii reformei. Ideile lui Luther s-au încetățenit prima dată printre sași și au ajuns în orașele cu populație mixtă (în primul rând, Cluj Napoca), prin intermediul predicatorilor sași.

La moartea episcopului ales al Transilvaniei, Statileo János (1542), regina Izabela, mânăată de interese economice, nu a numit un nou episcop. În ciuda protestelor vicarului Medgyesi Székely Ferenc, palatul împreună cu bunurile episcopale au fost preluate mai întâi de agentul regelui Ferdinand I (Serédi Gáspár), apoi de regina alungată între timp din Buda și de fiul ei, Ioan Sigismund¹⁰. Conform deciziei dietei de la Turda¹¹ din 1544, regina a preluat „bunurile episcopiei” pentru a le utiliza în folosul vistieriei. Astfel, episcopia a fost expropriată, iar organizarea bisericii catolice din Transilvania, subminată. Timp de 160 de ani catolicii din Transilvania nu au putut avea un episcop, pentru că un eventual episcop ar fi putut solicita, ca urmaș de drept, restituirea clădirilor episcopale și a altor bunuri imobile confiscate în folosul vistieriei¹².

Vicarul Medgyesi Székely Ferenc, conducătorul de fapt al Bisericii Catolice din Transilvania, începând cu anul 1544, a recurs la toate mijloacele pentru a împiedica expropriările

⁹ LÁNYI Károly: Magyar egyháztörténelem vol. I (896-1526) (revizuită de KUNCZ Nándor), Esztergom, 1866. 716.

¹⁰ VESZELY Károly: Mik voltak okai annak, hogy Luther Márton újítása oly korán terjedhetett el az erdélyi szászok között? In: Gyulafehérvári füzetek (szerk. uő), Gyulafehérvár, 1890. 15.

¹¹ SZILÁGYI Sándor: EOE I. 189.

¹² Vezi: SZEKFŰ Gyula: Magyar történet III., Budapest, 1943. 263-270; Veszely: o.c.

masive și extinderea reformei. A plătit cu viața pentru această activitate, deoarece adepții reformei l-au ucis¹³.

Din fericire, conducerea statului a fost asigurată de Frater György, episcop de Oradea, guvernator al Transilvaniei, fost călugăr paulin. Chiar dacă nu a putut opri răspândirea reformei, cel puțin a reținut-o., în timpul vieții sale, adepții noii credințe nu au recurs la violență¹⁴. Episcopul diplomat a dus o politică duplicitară, oscilând între reprezentarea intereselor turcești și a celor habsburgice. Prin activitatea sa a reținut pericolul otoman și în același timp a instituit o nouă guvernare. Nici el nu s-a străduit să numească un episcop în scaunul gol de la moartea lui Statileo, pentru a putea utiliza domeniile episcopiei în folosul principatului aflat în curs de formare. Munca sa altruistă s-a încheiat prin mutare politică de reunificare a Transilvaniei cu Ungaria regală (1551)¹⁵.

Succesele diplomatice ale lui Frater György nu au adus rezultatul scontat. Dieta Transilvaniei, nemulțumită de politica lui Ferdinand a decis să o recheme pe regina Izabela împreună cu fiul ei, Ioan Sigismund. Guvernator al țării a fost numit comitele de Timiș, adept al reformei, Petrovics Péter. Prin Petrovics, adepții noii credințe au primit un puternic susținător și o libertate deplină. În acea perioadă numeroși mari proprietari și nobili maghiari și-au părăsit credința. Proprietarii deveniți liberi din punct de vedere social și dezinteresați din punct de vedere financiar au atras de partea reformei, pe baza principiului „cuius regio, eius religio”, populația din Partium și din zona de câmpie a țării, deasemenea populația mai înstărită din Secuime (cu excepția comitatelor mai sărace: Ciuc, Trei

¹³ JUHÁSZ Kálmán: Két kolozmonostori püspökapat a XVI. században In: Egyháztörténeti füzetek, 62. Sz., Kolozsvár, 1933. 11

¹⁴ Vezi deciziile Dietelor de la Turda, din 1554 și 1548; VESELY: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. 163.

¹⁵ BARTA Gábor: Vajon kié az ország?, Budapest, 1988; FRAKNÓI V.: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal III. 43-73

Scaune de Sus, a părții orientale a comitatului Odorhei și a secuilor din valea Nirajului Superior)¹⁶.

Dietele din anul 1556 au decis desființarea definitivă a episcopiei catolice, a instituțiilor centrale ale acesteia, exilarea episcopului catolic (Bornemissza Pál) și a ordinelor călugărești, confiscarea proprietăților episcopiei, a capitlurilor (Alba Iulia, Oradea), a abației de la Cluj-Mănăstur, a mănăstirilor împreună cu celelalte bunuri bisericești¹⁷. Rezistența a fost îndepărtată cu forța sau prin alte mijloace. Zece ani mai târziu (1566), stările i-au exilat pe preoții catolici¹⁸. Astfel s-au împlinit vorbele Domnului Isus: „Voi bate păstorul și se va risipi turma” (Mt 26,31). Legile anticatolice au favorizat fărâmițarea continuă a catolicismului, sau, mai bine zis, au creat posibilitatea divizării valului reformat, „unitar” la origine¹⁹.

În acea perioadă, Transilvania a arătat o toleranță neobișnuită față de noile religii. Dieta de la Turda din 1563 se ocupa deja cu rezolvarea problemelor apărute în comunitățile împărțite din punct de vedere religios. Dieta a permis, ca în acele locuri, unde conviețuiesc reprezentanți a două culte diferite, amândouă părțile să-și poată practica religia și să folosească biserica cu schimbul²⁰. Această decizie împăciuitoare a dietei a favorizat în mod clar răspândirea reformei și nicidecum libertatea religioasă a catolicilor, deoarece aceștia se aflau în imposibilitatea practicării religiei lor din cauza lipsei preoților.

¹⁶ HEFELE-KNÖPFLER: A katolikus egyháztörténet tankönyve II. Temesvár, 1903, 130-133

¹⁷ VESELY: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. 168.

¹⁸ „S-a decis cu o voință egală, ca acele persoane din cadrul bisericii, care sunt atașate de știința papistă și de strângerea lumească și nu vor să se convertească din acestea, să fie expatriați din Imperiul Măriei Sale” vezi SZILÁGYI SÁNDOR EOE II. 302-303.; VESELY: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. 176.

¹⁹ SZAKÁLY Ferenc: A harmadik szkizma százada In: Vigilia 5 (1999) 332.

²⁰ EOE II. 218.

Legile referitoare la religie, promulgate între 1568 și 1571 sunt privite ca bazele libertății religioase din Transilvania. E adevărat că acestea au asigurat o oarecare toleranță și libertate în cadrul principatului eterogen din punct de vedere etnic și religios, dar ele nu au adus, de fapt, decât întărirea reformei.

În întărirea reformei au jucat un rol important și transformările social – economice survenite în paralel cu formarea principatului. Puterea în Principatul Transilvaniei se baza pe faptul că nu se permitea existența unei proprietăți personale sau ecleziale comparabile cu averea trezoreriei (averea trezoreriei o reprezentau bunurile confiscate episcopilor Transilvaniei și de Oradea). Astfel, stările transilvănene erau mult mai aservite conducătorilor decât cele din Ungaria habsburgică. Stările aprobau cu docilitate legile care ridicau la rangul de religii constituționale diversele culte protestante apărute între timp. Au fost acceptați mai întâi evanghelicii, apoi helveții, iar din 1571, fapt unic în întreaga Europă, unitarienii, dar au fost tolerați (până în 1638) și sâmbetiștii anabapțiști și în mod normal, ortodocșii (cu toate că nu erau legitimați de lege, ei își puteau alege singuri episcopii). Divizarea religioasă era propice pentru monopolizarea puterii în mâinile principelui, din acest motiv principii puteau fi foarte generoși în problemele religioase²¹. Legile aduse de dietele transilvănene între 1568 și 1571, „legile libertății religioase”, au ajutat, în principiu, victoria decisivă a reformei. Toleranța religioasă din Transilvania va rămâne, așadar, un subiect de dispută continuă, o problemă veșnic nerezolvată a istoricilor²²

²¹ SZAKÁLY Ferenc: A harmadik szkizma százada, 332-334.

²² Conform opiniei lui Szekefi Gyula în Transilvania nu exista nici măcar o toleranță de principiu (Magyar történelem IV. Katholikus Szemle 1933 november). De cealaltă parte, istoricii protestanți scriu despre valoarea istorică a toleranței din Transilvania (POKOLY József, KÖVÁRI László, RÁCZ Lajos: Protestáns Szemle, 1934. 202-203.) vezi: Vita az erdélyi toleranciáról in: Erdélyi Tudósító XVIII. 1934. 391-392

Toleranța religioasă din Transilvania s-a aplicat în cea mai mică măsură în cazul catolicilor. Catholicismul apărea doar nominal printre religiile recepte, deoarece erau paralizați atât la nivelul ierarhiei cât și în practicarea religiei. Chiar și dietele de după dispariția principatului au putut întârzia pentru un timp readucerea episcopilor catolici și a iezuiților. În cadrul dietei de la Sibiu, din anul 1692 „stările adevărate ale celor trei religii afirmă în răspunsul lor la cererile fraților romano-catolici că trebuie să renunțe la ideea aducerii clerului nerecept, al Societății iezuite pentru că nu vom accepta niciodată aceasta”²³

Mult amintiții 160 de ani fără episcop au intrat în istorie ca „cei șapte ani de restriște” ai catolicilor (vezi Gen 41,31), iar între timp a venit Iosif salvatorul, în persoana lui Ștefan Báthory.

Ștefan Báthory, principe al Transilvaniei și rege al Poloniei și-a împlinit vechea dorință de a duce iezuiții în Transilvania. Dieta protestantă a fost nevoită să accepte această decizie și din cauza faptului că în acea perioadă Transilvania ducea lipsă de dascăli bine pregătiți. Dieta de la Turda din 1571 și-a exprimat dorința de a le limita activitatea în felul următor: „Să corespundă scopului în care i-a trimis regele Ștefan, adică să nu acționeze în afara învățământului”²⁴. Dieta din 1581 a acceptat activitatea iezuiților doar în trei locuri (Cluj-Mănăștur, Cluj-Napoca, Alba Iulia)²⁵. Aceeași dietă a decis că nobilii catolici pot ține preoți sau dascăli doar dacă și în locurile în care credincioșii catolici alcătuiesc majoritatea populației²⁶. Acest ordin înseamnă legiferarea principiului „maior pars”, care urmărea unificarea comunităților din punct de vedere religios, acordând majorității puterea de a lua decizii pentru

²³ VESELY Károly: A klérus missziója a szociális kérdésekben in: Gyulafehérvári füzetek III. (Szerk. Uő.), Gyulafehérvárt, 1890. 7.

²⁴ Vezi EOE III. Budapest, 1877. 143.; MESZLÉNYI: A magyar jezsuiták a XVI. Században, 121-122.

²⁵ Vezi EOE III. 157.; VESELY: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. 186.

²⁶ EOE III. 157.

întreaga comunitate. Această lege, chiar dacă din nu în momentul promulgării sale, ci în perioada în care confesiunea reformată a devenit religie de stat (sec. al XVII-lea) a fost în mod clar un dezavantaj pentru catolici.

Iezuiții (12 preoți), în frunte cu Leleszi János, au sosit în Transilvania majoritar protestantă în anul 1579, apoi, peste o jumătate de an a sosit și Szántó István (cu încă șase călugări)²⁷. Primele lor locații au fost abația de la Cluj-Mănăștur și curtea principelui de la Alba Iulia. La 11 ianuarie 1580 și-au început activitatea de la Cluj-Mănăștur printr-o festivitate solemnă de deschidere a anului școlar, în același timp s-au străduit să satisfacă necesitățile populației catolice, „înfometate sufletește”²⁸. Preoții și-au îndeplinit vocația oficiind liturghia, predicând, spovedind și împărțășind. „Mulțimile mergeau la biserică și îi mulțumeau cu ochii în lacrimi lui Dumnezeu, pentru că pot vedea și auzi din nou preoți catolici”²⁹. La ceremoniile lor frumoase și pline de conținut luau parte și credincioși ai altor confesiuni. Datorită muncii serioase, catolicismul a crescut atât din punct de vedere spiritual cât și numeric³⁰.

Din 1581 iezuiții s-au putut așeza și în Cluj-Napoca. Diploma de fondare a academiei lor a fost semnată de Ștefan

²⁷ Vezi: MESZLÉNYI: A magyar jezsuiták a XVI. században; FRAKNOI: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal III. 167-195.; SZITTYAI Dénes: Szántó (Arator) István SJ élete és munkássága In: Magyar egyháztörténelmi vázlatok 3-4. 5-45.; VERESS: Bevezető, 9-10;

²⁸ „De mai mult timp, credința catolică a lăncezit în suflete și din această cauză au fost și oameni nebotezați la 20-25 de ani” vezi: Scrisoarea lui Szántó István (25 februarie 1580) In: VERESS: Fontes rerum Transsylvanicarum I. 96, 1911.

²⁹ Scrisoarea lui Szántó István In: VERESS: Fontes rerum Transsylvanicarum I. 173

³⁰ De la Crăciunul anului 1579 până la Paștele din 1580, doar în Cluj numărul convertiților la catolicism a ajuns la 300. Vezi raportul lui Wujek (12 aprilie 1581) In: VERESS: Fontes rerum Transsylvanicarum

Báthory la 12 mai 1581 și întărită în anul următor de papa Grigore al XIII-lea³¹. În școala iezuiților învățau tineri nobili și săraci, viitori preoți și elevi laici, catolici și necatolici. În 1585 numărul studenților a ajuns la 450, din care un sfert erau protestanți³². Dintre elevi s-a remarcat Pázmány Péter, care s-a convertit la catolicism la vârsta de treisprezece ani³³. În cetatea de scaun a principilor, Alba Iulia, părinții iezuiți au primit clădirile dominicanilor, în care Leleszi János și colegii săi au deschis școala pentru tinerii de la curte și din oraș.³⁴

Iezuiții „neascultători”, neluând în seamă hotărârile dietei, i-au păstorit cu zel pe catolicii rămași orfani, dându-le forță și insufându-le conștiința identității. Roditoarea lor muncă de zece ani a trezit invidia protestanților. Dieta de la Mediaș din 1588, care l-a declarat major pe Sigismund Báthory a condiționat această hotărâre de alungarea iezuiților. Tânărul principe, după mari lupte interioare a acceptat această condiție și a alungat ordinul din Transilvania³⁵.

Iezuiții aflați în afara legii au părăsit pentru scurt timp țara, dar după trei ani s-au reîntors treptat. Dieta din 1595, de la Alba Iulia, a declarat nule deciziile dietei de la Mediaș și a

³¹ Întregul text al diplomei este redat în VERESS: *Fontes rerum Transsylvanicarum* I. 127-132

³² MÉSZÁROS István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996 – 1777 között*, Budapest, 1981. 243.

³³ FRAKNÓI Vimos: *Pázmány Péter élete és kora*, Budapest, 1868. 18.; Conform raportului lui Copeci SJ datat la 10 martie 1585: „Printre elevii din internat erau 16 fii de pastori lutherani și nepotul episcopului ortodox” In: VERESS: *Fontes rerum Transsylvanicarum* II. 1913. 89.; T. Ki térítette meg Pázmány Pétert a katolikus vallásra? In: *Közművelődés* XXIV/1-2 (1901) 2-3, 12-13

³⁴ MESZLÉNYI: *op. cit.* 157-167

³⁵ Vezi documentația detaliată a exilării în EOE III. 80-95; *Monumenta Antiquae Hungariae (1550-1579)*, vol. I. ed. Ladislaus LUKÁCS, Romae, 1969. 262-266, 268-274, 281-373; VESELY: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok* I, 188-190; KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*, Nagy-Várad, 1906. 129.; MESZLÉNYI *o.c.* 176-200

permis reîntoarcerea iezuiților la Cluj-Mănăștur, Cluj-Napoca și Alba Iulia, dar principele era obligat să „nu permită așezarea iezuiților nici la Oradea, nici în alte locuri”³⁶. În războiul de la răspântia secolelor darabaniei lui Székely Mózes și protestanții locali au devastat mănăstirea din strada Farkas, (actuala Mihail Kogălniceanu) s-au purtat deosebit de violent cu părinții, i-au omorât pe părintele Niger János și pe fratele Néri Emánuel (1603)³⁷. Principele Ștefan Bocskai i-a exilat din proprie inițiativă (1606), această decizie a fost întărită de dieta de la Cluj, convocată de Sigismund Rákóczi (1607), în ciuda protestelor nobilimii catolice: „niciodată să nu mai fie primiți în țară și nimeni să nu-i mai țină nici pe proprietatea, nici în casa sa”³⁸. Decizia de exilare nu a însemnat plecarea lor definitivă. Mulți dintre ei au rămas deghizați în preoți diecezani, ascunși, sau purtând un pseudonim. În secolul al XVII-lea aproximativ 120 de iezuiți își îndeplineau misiunea apostolică pe teritoriul Principatului. Gabriel Bethlen le-a ușurat oarecum situația, ei putând deschide școli în mai multe locuri. În ciuda acestui fapt, viața le era mereu în pericol, din această cauză își schimbau des domiciliul. Atunci a intrat în cartea spirituală a iezuiților următoarea expresie: „iezuitul trebuie să fie pregătit pentru a merge oriunde, chiar și în Transilvania”³⁹.

Regii maghiari (folosindu-și dreptul de patronaj) au numit o serie de episcopi pentru Transilvania (episcopi aleși). Numirea episcopilor aleși este în ochii principilor transilvăneni o mișcare politică, un amestec în problemele țării, din această cauză episcopii erau considerați persoane nedorite, nu au putut intra în țară.

³⁶ VESZELY: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. 228.; Erdély és a Szentszék a Báthory korszakban, 185-186

³⁷ BALÁZS Mihály: Felekezeti és fikció, 119-132; NYÖGÉR A.: Az egyházi inquisitio In: Közművelődés XXV/50 (1902) 400.

³⁸ VESZELY: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. 235.

³⁹ MONOSTORI Pál: Jezsuiták Erdélyben In: Erdélyi Tudósító XX./6 (1941) 80-81.

Gabriel Bethlen (la fel ca și urmașii săi), pentru a satisface dorința nobilimii catolice de a avea un episcop și pentru a preîntâmpina nimirile venite din partea regilor maghiari, l-a numit vicar în 1618 pe Fejérdi Márton, canonic de Szepes⁴⁰. Acest vicar nu poate fi privit ca locțiitor al episcopului numit de regele Ungariei, dar se bucura de o autoritate deplină asupra catolicilor din Principat, putea vizita parohiile diecezei, veghea asupra disciplinei în eparhie⁴¹. Sistemul vicarial promitea prin conducătorul său unificarea și păstoriarea preoților și a credincioșilor, dar oricât ar fi fost de eficient, nu era îndeostulător. Problema catolicilor putea fi rezolvată numai de un episcop⁴².

Activitatea a doi vicari franciscani este demnă de a fi amintită în mod deosebit. Primul, Szalainai István, franciscan bosniac, care datorită scrisorii de privilegiu primite de la Gheorghe Rákóczi și-a exercitat vocația de misionar, a fondat în 1640 Garda Franciscană, iar între 1641 și 1653, ca vicar numit de principe a vizitat parohiile diecezei. Celălalt franciscan, părintele Domokos Kázmér, care cu postul de vicar (1668-1677) și cu titlul de episcop de Koron, tănuit înaintea principelui, și-a exercitat atribuțiile de păstor suprem al Transilvaniei⁴³.

Schimbarea politică apărută la sfârșitul domniei principelui Mihail Apafi I a adus îmbunătățirea situației catolicilor ardeleni. În pragul perioadei „náj módi”⁴⁴, doar călugării funcționau în forme mai organizate, ei se remarcău în special în fondarea și dezvoltarea școlilor. De la jumătatea secolului

⁴⁰ VESZELY: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. 235.

⁴¹ VESZELY: Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. 335-338.

⁴² BÍRÓ Vencel: Bethlen Gábor és az erdélyi katholicizmus, Cluj-Kolozsvár, 1929. 20.

⁴³ JAKAB Antal: De hierarchia Ecclesiae Transsylvaniensis tempore principatus, Romae, Universita Lateranense, 2000, 91-107

⁴⁴ APOR Péter: Metamorphosis Transylvaniae. azaz Erdély változása, (1736) I. cikke

funcționa la Șumuleu-Ciuc școala fondată de franciscani. În comitatul Trei Scaune, spre sfârșitul perioadei principatului a fost fondată una dintre cele mai importante școli ale epocii, școala parohului Nagy Mózes (decedat în 1709) la Estelnic și urmașa acesteia, școala din Kanta. Școala din Kanta a devenit în scurt timp cunoscută în întreaga Transilvanie, majoritatea zdrobitoare a elevilor provenea din familii secuiești de rând, ca de exemplu Kelemen Sámuel, părintele Didák.

După moarte principelui Apafi, Transilvania a devenit o provincie (Gubernium) autonomă în cadrul Imperiului Habsburgic. Viața juridică și religioasă a Transilvaniei era reglementată de Diploma Leopoldinum, semnată de Leopold I la 16 octombrie 1690. Această schimbare a conducerii a adus catolicismul trasilvănean într-o situație favorabilă. Conform tradiției lor, dar și din interese imperiale regii din dinastia de Habsburg au susținut Biserica Catolică. În vremea lor a început restaurația diecezei. Înnoirea catolică a atras după sine și slăbirea treptată a hegemoniei protestante, în mod normal, conform schimbării vremurilor, cu excluderea convertirii forțate sau a expulzării populației de altă religie.

De la sfârșitul secolului până la dislocarea ordinului (1773), iezuiții au jucat un rol important în cadrul învățământului și al pastorației. Și-au dezvoltat școlile, care funcționau până în acel moment la limita legalității (Mănăstur, Alba Iulia, Odorhei, Târgu Mureș, Sibiu) și și-au îndeplinit cu succes vocația misionară în orașele și satele învecinate. Principalul lor câmp de acțiune a devenit Clujul, loc unde li s-au redat proprietățile aflate până atunci în folosința statului, deasemenea biserica și școala din Cetatea Veche (1693). După 95 de ani de pauză forțată și-au redeschis academia la 17 noiembrie 1698. Munca lor poate fi evaluată și prin următoarea statistică: conform raportului oficial din 1770, de la prima așezare a ordinului în Transilvania, 774 profesori au educat 20487 tineri. Numeroși elevi au devenit preoți. Studenților li se asigura posibilitatea de a învăța în seminarul fondat de Apor István din

Turea de Jos (institut de băieți), cunoscut până în ziua de azi sub numele de „Szent Jóska” (Sfântul Iosif), naționalizat în 1948.

Unul dintre evenimentele hotărâtoare ale istoriei diecezei a fost întoarcerea episcopului diecezan, în anul 1716, din acest moment viața bisericii catolice a intrat pe un făgaș normal. Episcopii, erau împiedicați însă de rolul lor din viața publică să-și exercite atribuțiile de conducători ai diecezei (erau consilieri ai împăraților, membri ai sfaturilor guvernamentale sau revizori școlari). Maria Tereza a retras legile anti-catolice în *Approbatæ Constitutiones* (1774) a pus accentul pe convertiri, acordat privilegii persoanelor convertite la catolicism, a reorganizat hotarele diecezei, a acordat episcopiei Prepozitura Sibiului și Decanatul Bârsei, aflate până în acel moment sub jurisdicția arhiepiscopiei de Esztergom⁴⁵.

Despre dărnicia împărătesei depune mărturie fundația ei, a cărei valoare se ridică la 434000 forinți, din dobânda acesteia catolicii și-au putut construi biserici și parohii. O altă „fundație pentru studii”, fondată din fondul misionar al ordinului iezuit din Portugalia și din averea mănăstirilor transilvănene (având o valoare totală de 410492 forinți) asigura funcționarea școlilor catolice. Administrarea acestora a fost încredințată de Comisia Catolică (*Catholica Commissio*) din cadrul Guberniumului⁴⁶. Episcopul transilvănean Sztojka Zsigmond a încununat sistemul școlilor confesionale catolice prin fondarea celei mai importante instituții a diecezei, a Seminarului Diecezan pentru preoți în 1753⁴⁷.

Biserica Catolică, intrată în secolul al XIX-lea, nu s-a bucurat doar de sprijinul Curții, ci a trebuit să suporte tutela regilor cu spirit iozefinist. În Transilvania, problemele sociale,

⁴⁵ MISKOLCZY István: *Bajtay J. Antal*, Budapest 1914, 30-64

⁴⁶ BOCHKOR Mihály: *Az erdélyi katolikus autonómia*, Kolozsvár, 1911. 310-340

⁴⁷ MARTON József: *Papnevelés az erélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, Budapest, 1993, 73-90

economice și etnice adunate de mai multe secole au afectat în 1848 și Biserica Catolică. Atunci Biserica a trebuit să se regăsească într-o societate împărțită, care de altfel pe parcursul secolului a purtat în suflet sămânța naționalismului, în epoca Bach și în timpul dualismului. În așa-numita „regăsire” au jucat un rol important episcopii preoții, călugării și credincioșii care se bucurau de o oarecare autoritate. Episcopul revoluției, Kovács Miklós, cu echilibrul și clarviziunea sa⁴⁸, episcopul epocii Bach, Haynald Lajos, cu cunoștințele sale și cu patriotismul său⁴⁹, precum și episcopii de mare calibru din perioada dualismului: Fogarassy Mihály, cu personalitatea sa luptătoare și neobosită⁵⁰ și Lönhárt Ferenc cu simțul lui pedagogic și cu realismul său⁵¹, au reprezentat modelul Bunului Păstor. Au fost totodată păstori ai sufletelor și episcopi implicați în domeniul culturii (în primul rând în școli).

Spiritul liber al acelor vremuri nu a menajat Biserica ardeleană, preoții și credincioșii acesteia. Se poate spune că a slăbit caracterul „creștin” al societății, oamenii nu erau atrași de profunzimea rațiunii și ale sufletului. Oamenii îmbogățiți repetau moto-urile progresismului și iluminismului, întreaga societate „înnota cu o dispoziție de carnaval în apele tulburi ale bunăstării burgheze, ... indiferența și fanfaronada religioasă și gălăgiosul spirit anti-bisericesc au răpit sufletele”⁵².

Faptul că educația de stat a început să câștige teren a afectat sistemul școlilor confesionale. Cele mai des vizate au

⁴⁸ TAMÁSI Zsolt József: Az erdélyi római katolikus egyházmegye az 1848-49-es forradalomban, Kolozsvár, 2007

⁴⁹ KÖHALMI-KLINSTEIN József: Vázlatok Haynald Lajos életéből, Budapest, Pozsony, é.n.

⁵⁰ MARTON József: Fogarassy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága, Gyulafehérvár, 2005, 5-201.

⁵¹ BILINSZKY Lajos – PROKUPEK Sámuel: Lönhárt Ferenc erdélyi püspök élete, Nagy-Szeben, 1894,

⁵² MÁRTON Áron: Előszó In: Székelyi Gróf Majlát Gusztáv Károly (írta: BÍRÓ Vencel) Cluj-Kolozsvár, 1940, 1.

fost școlile de la orașe, dar nu s-au neglijat nici comunele secuiești cu o populație majoritar catolică.

Biserica a trebuit să constate cu neputință că nu mai era solicitată în scopul pe care l-a urmărit până atunci, ci a fost înlăturată treptat. S-a tolerat deocamdată serviciul său cultural și social, dar funcționarea instituțiilor bisericești (școli confessionale, spitale, orfeline, aziluri de bătrâni, șamd.) a fost împiedicată în mod clar.

În comunitățile parohiale întreținerea personalului bisericesc și a instituțiilor a reprezentat o problemă eternă. Preoții și învățătorii din școlile confessionale, în Secuime, trăiau de pe urma unui impozit bisericesc, care însemna practic „dubla impozitare” a populației secuiești în perioada îmburghezirii. Sistemul impozitelor bisericești nu ar fi putut fi rezolvat decât prin restituirea sumelor impozitate, așa cum s-a făcut în comunitățile din ținutul săsesc. Acest gest nu a fost făcut însă de guvernul de la Pesta și față de secuime⁵³.

Dieceza aflată în luptă cu sărăcia a avut la răspântia dintre secole un episcop bogat din toate punctele de vedere, atât spiritual, cât și material. Conte Mailáth Gusztáv Károly, care cu caracterul său apostolic, cu dărnicia sa altruistă de episcop ambițios, a condus dieceza ca un adevărat păzitor. Episcopatul său de 40 de ani a coincis cu ajungerea credincioșilor săi la statutul de minoritate națională și cu lupta asiduă pentru drepturile lor. Episcopul a făcut totul pentru ca credincioșii să-și poată practica în mod liber religia în noile condiții politice. Cu blândețea și dispoziția sa cuceritoare a avut o foarte mare influență și asupra oamenilor politici, miniștrilor, oamenilor din administrația locală, chiar și asupra regelui Ferdinand, care beneficiase anterior de o educație catolică. A fost totul pentru toți. Munca sa nu s-a limitat doar la adminis-

⁵³ PÁL István: A székely kongresszusról In: Közművelődés XV./36 (1902) 289-292.

trarea diecezei ci a cuprins și satisfacerea necesităților sociale ale poporului său, ale credincioșilor săi⁵⁴.

Sub conducerea sa credincioșii diecezei de Alba Iulia, în ciuda tuturor discriminărilor și-au păstrat identitatea, s-a întărit unitatea și fidelitatea față de Biserică, în rândul lor atașamentul și disponibilitatea lor la sacrificiu pentru școlile și instituțiile lor bisericești a crescut deasemenea. Anul 1938 a adus schimbări majore în vârful ierarhiei bisericești. Papa Pius al IX-lea a acceptat demisia episcopului Mailáth Gusztáv Károly, bolnav de mai mulți ani și i-a încredințat dieceza episcopului auxiliar de până atunci, Vorbuchner Adolf, la 28 mai 1938. Conform descrierii efectuate de Márton Áron: „clarviziunea și capacitatea de judecată aproape absolut sigură erau principalele sale trăsături”⁵⁵. Tânărul episcop ar fi fost capabil, conform lui Márton Áron „să găsească drumul cel bun în situațiile cele mai grele și mai delicate”, dar a murit la 10 septembrie 1938.

Mutarea rapidă a Sfântului Scaun a calmat spiritele. Preoții și credincioșii ardeleni au putut întrevedea la numirea lui Márton Áron ca vicar general, faptul că el va fi următorul episcop, care s-a și confirmat în ziua de Crăciun a anului 1938. Márton Áron a ajuns în fruntea diecezei în cea mai critică situație cu putință. Cu atitudinea sa chibzuită și hotărâtă și cu personalitatea sa jovială a devenit stâlpul de susținere al poporului care își pierduse echilibrul (până în 1980). Au urmat acele timpuri în care accentul s-a mutat de pe „construcție” pe „supraviețuire” și totuși, în ciuda tuturor presiunilor exterioare, în această perioadă de persecuție a creștinilor putem vorbi despre reînnoirea spirituală. Credincioșii atașați de credința și de preoții lor, copiii și tinerii strânși la orele de religie de la parohii, oamenii care au căutat și au găsit alinare, ne amintesc prin rezistența lor în încercări de spiritul primilor creștini. Ne

⁵⁴ MÁRTON Áron: Előszó 2.

⁵⁵ MÁRTON Áron: Püspökünk sírja előtt In: Apostol XII./38 (1938) 3.

umplem de mândrie, dacă ne gândim la martirii și mărturisitorii acelei perioade.

Dușmanii Bisericii știau foarte bine ce consecințe are „baterea păstorului” (Mt 26,31), doar că au omis Providența în planurile lor. Nu s-au purtat atât de înjositor și necruțător cu nicio altă confesiune ca și cu Biserica Catolică. Și-au executat atacurile cu o viclenie diabolică. Mai întâi au apărut cu promisiuni, cu oferte care corespundeau principiilor democratice, iar când au văzut că nu pot convinge clerul catolic au recurs la violență. Mulți au umblat prin închisori pentru fidelitatea lor față de Biserică (130 din cei 293 de preoți ardeleni, fără a socoti călugărițele și credincioșii) și mulți și-au dat duhul acolo. Márton Áron l-a ales ca episcop auxiliar pe dr. Jakab Antal, preot care a suferit 13 ani de temniță grea (ocnă). Jakab Antal a continuat lupta ca urmaș al lui Márton Áron și a condus dieceza până în 1990⁵⁶.

Acum amintim cu mândrie faptul că Biserica Catolică nu apărea printre cele paisprezece confesiuni acceptate de către stat, a existat doar ca biserică tolerată, expusă tuturor pericolului dizolvării. Márton Áron împreună cu ceilalți episcopi, nu a dorit să redacteze Regulamentul de funcționare (Statutul) pe care l-ar fi dorit autoritățile statului. Planul de Statut redactat de Márton Áron prevedea păstrarea independența Bisericii, din această cauză el nu a fost recunoscut oficial. Biserica Catolică din România, pe lângă toate dezavantajele statutului de „biserică tolerată”, a avut marele avantaj de a nu fi nevoită să adopte vreun compromis, iar preoții au putut, în condițiile date, să-și păstorească credincioșii după cum le-a dictat conștiința. Conform lui Márton Áron: „În zilele nesiguranței generale, ne-am convins că suntem singuri și că în afara propriilor puteri nu ne putem baza decât pe Dumnezeu”. Summa summarum: Bisericile noastre erau mai pline, credința

⁵⁶ LÉSTYÁN Ferenc: Erdélyi Szibéria, kiadja: A Gyulafehértvári Római Katolikus Érsekség, 2003. 3-288.

era mai puternică decât în anii democrației venite pe neașteptate.

Nu este posibilă prezentarea într-un studiu a tuturor evenimentelor, personalităților mari, a preoților și credincioșilor, suferințelor și bucuriilor creațiilor și ruinelor diecezei noastre milenare. În loc de aceasta, putem concluziona: ca o caracterizare generală a trecutului milenar și totodată sperăm pentru viitor, mărturisim prin mottoul jubiliar: „Cu Cristos pentru o mie de ani” (Ap 20, 6).